

МОТИВИ У БАЈКАМА ГРОЗДАНЕ ОЛУЈИЋ НА РАСКРШЋУ ТРАДИЦИОНАЛНОГ ЕТНОМИТОЛОШКОГ И САВРЕМЕНОГ КОНЦЕПТА

Апстракт: У раду ће се разматрати бајке Гроздане Олујић са посебним освртом на мотиве етномитологије. Покушаћемо да бајку Гроздане Олујић сагледамо у дискурсу традиционално–савремено дајући упоредни преглед мотива који су најчешће заступљени.

Кључне речи: Гроздана Олујић, књижевност за децу, бајка, етномитологија.

Предмет нашег истраживања јесте однос традиционалних и савремених мотива у бајкама Гроздане Олујић. Корпус чине следеће бајке: „Златопрста”, „Небеска река”, „Врапчев дар”, „Зачарани чичак”, „Татагина деца”, „Звезданова тајна”, „Плачко и смејачко”, „Јасенов лист”, „Златна краба”, „Локвин цвет”, „Ташко Орашко”, „Талас и стена”, „Водени свет”, „Галебова стена”, „Земља ветрова”, „Камено јаје”, „Мали свирачи”, „Кишна птица”, „Црвена жаба”, „Мали воз”, „Вилини лептири”, „Златни тањир” и „Принц облака”.

Бајка као књижевни жанр који, као што каже Гроздана Олујић, „језиком симбола говори о суштини света” и „као дуга отвара пут ка дечјим душама” (Тодоров 2006: 8), потпуно безазлено и ненаметљиво открива тајне понекад застрашујућег света, који је у суштини пројекција стварног и указује на његове позитивне и негативне стране. У појединим елементима бајка Гроздане Олујић успоставља везу са усменом бајком. „Бајке Гроздане Олујић наслањају се на искуства ауторске бајке и националне и европске фантастичне приче” (Опачић 2010: 115). Јунаци у бајкама Гроздане Олујић показују „тежњу за измештањем и за трансформацијом” (Денић 2014: 106), али је повратак кључни моменат: враћају се просветљени. На тај начин ауторска бајка успоставља везу између делова текста који се у било каквој бајковитој прилици базира на добро скројеној логици.

Мотив гласа, гласића или гласника који се јављају како би јунака одвели у непознато зарад спознаје света и поимања сопственог ега јавља се у бајкама „Златопрста”, „Врапчев дар”, „Татагина деца”, „Звезданова тајна”, „Плачко и смејачко”, „Златна краба”, „Локвин цвет”, „Ташко Орашко”, „Талас и стена”, „Земља ветрова”, „Камено јаје”, „Мали свирачи”, „Кишна птица”, „Црвена жаба”, „Вилини лептири”, „Златни тањир” и „Принц облака”. Глас је присутан као изражавање жеља, као опомена или као изазов који би требало савладати како би се омогућило да се јунак суочи са видљивим у невидљивом. „Хоће ли се икада распрснути? – девојчица је нетремице зурила у плод, а време се вукло као кишне капи низ окно. Па, ипак, излете из плода, једнога јутра, коштица као златна пчелица и слете девојчици на длан. Дрхтећи, она је прогута и истога трена поскочи на кревету. – Ја ходам! Ја трчим! – узвикну сва ван себе и хтеде да излети напоље, кад је прену нечији слабашни гласић: – Лепо! Лепо! Али помози ми! „Можда се врабац вратио?” – помисли и окрете се ка прозору, али врапца тамо није било. Само се, заглављен између две цепке, копрцао малени, риђи цврчак, пиштећи („Врапчев дар”).¹ Већина јунака која чује гласове који зову у помоћ добија заузврат дар којим би јунак требало да паметно располаже.

Упоредо са присуством животињског света, бајке Гроздане Олујић обликују и биљакама, као што су, на пример, лековите траве које чине грађу бајки „Златопрста”, „Врапчев дар”, „Зачарани чичак”, „Татагина деца”, „Звезданова тајна”, „Плачко и смејачко”, „Камено јаје”, „Мали свирачи”, „Црвена жаба” и „Златни тањир”. „По веровању, змије познају лековито биље. По таквом веровању, змија је симбол здравља. Познаје биљку помоћу које се умрли повраћа у живот. И траву живота познају само змије. Кад се једна убије, друга донесе траву живота и оживи је” (Кулишић, Петровић, Пантелић 1998: 206). Мотив брезе присутан је у бајкама „Златопрста”, „Татагина деца” и „Јасенов лист”, и сматра се да „има снажну заштитну моћ против вештица и других демонских сила” (Кулишић, Петровић, Пантелић 1998: 65).

Мотив добијања дара присутан је у бајкама „Златопрста”, „Врапчев дар”, „Зачарани чичак”, „Татагина деца”, „Златна краба”, „Вилини лептири” и „Златни тањир”. Нарочито је приметан у бајци „Златни тањир”: „Дечак је неко време ћутао, онда промуца: – Желим да постанем резбар каквог није било! – И постаћеш! – патуљак се насмеја. – Пажљиво прати снове и шаре у дрвету. У сваком стаблу постоји неко сличан мени, а може га ослободити само онај ко воли дрво више од свега на свету... Маленог госта, наједном,

¹ „Цврчак је, за разлику од зрикавца, шире представљен у веровањима, мада ни она нису систематски прикупљана и истраживана. Присуство у кући цврчка који пева, као и читавог низа других инсеката и гмизаваца, често доноси њеним укућанима срећу” (Гура 2005: 388).

нестаде, а нестаде и тањира. Месец се сакри иза облака, а планина постаде тамна и хладна. Дечак, посрћући, пође кући. – Где ти је тањир? – сачека га мајка пред вратима. – Не знам! – малишан слеже раменима, али, отворивши врата, занеме од чуда. На столу, састављеном од две грубе даске, блистао је његов тањир, златан. Од среће мајка плесну рукама, а дечак јој стави тањир у крило и рече: – Више никада нећеш бити гладна. Пожели нешто за јело! Из тањира замириса печење, а дечак се дубоко поклони мајци. – Опрости што ћу отићи! – шапну. – Много је дрвећа у чијим стаблима чаме заробљени па-туљци, птице и цвеће! – дечак се још једном с поштовањем поклони мајци, узе свој резбарски нож и пође низ планину”.

Мотив одбачености и самоће директно води ка мотиву спознаје света да би се јунак поново вратио себи, што је такође приметно у одлуци јунака да оду у непознато како би пронашли себе и задовољили своју радозналост – што води до крајњег одласка у небо.

Мотив очију које су у већини бајки представљене као очи златасте боје од великог су значаја за разумевање боје злата која ће бити накнадно об-јашњена. – Рекао сам ти! Ја сам Мерсад, принц из Рода гуштера који само једном у сто милиона година напушта звезду Бангалору! – кроз Мерсадове златасте очи прође зрак сунца, а читава соба плану светлошћу” („Принц облака”).² Мотив пламена и ватре присутан је у бајкама „Небеска река”, „Татагина деца”, „Плачко и смејачко”, „Ташко Орашко”, „Земља ветрова” и „Принц облака”. „У свим предањима пламен је симбол духовног очишћења, просветљења и љубави. Слика је духа и трансценденције, те душа ватре” (Гербран, Шевалије 2013: 712).

Све јунаке бајки одликује упорност и неодустајање од постављеног задатка како би дошли до циља. „Воду у пустари и тако нећеш наћи: нико је није нашао. Боље се врати мени и буди што си била, а младић нека иде својим путем. Неће дуго. Једино су стене вечне, врати се... – поколеба је на-час нежност у јајетовом гласу, а онда се сети светлуцања песка у пустари и младићевих очију, па рече: – Вратићеш га кад нађем воду? – Вратићу га ако нађеш воду, али ту је још нико није нашао! – јаје се подругљиво насмеја, а лепотица плану: – Ја ћу је наћи. Макар до краја света и века копала – наћи ћу је... Лепотица рођена из Каменог јајета пркосно подиже главу и пође ка

² Имајући у виду да је Гроздана Олујић била упућена на Индију, није чудо што се мотив злата и очију златасте боје провлачи као танана нит у грађењу лика јунака. „Злато има јаркост светлости: злато је, кажу у Индији, *минерално светло*. Оно има пламени сунчев и краљевски, чак и божански карактер. У неким земљама тело богова је златно. Од злата је и тело египатских фараона. Будине иконе су позлаћене, што означава илуминацију и апсолутно савршенство. Позадина византјских икона, понекад и позадина будистичких слика је позлаћена: то је одраз небеског светла” (Гербран, Шевалије 2013: 1096).

пустари. Од тада је више нико није видео, нико чуо, али и облаци и ветрови не престају да причају како гомила песка избачена из једног дубоког бунара у пустари не престаје да расте...” („Камено јаје”).

Такође, приметан је мотив неслагања околине са јунаком а манифестује се као чуђење, исмејавање и неодобравање од околине која свако понашање које одступа од прописане норме сматра непримереним. „Све дечакове играчке смејале су се малом возу. Каквога ли шашавка, мајко рођена! Трачнице му иду од једног краја собе до другог, а он тврди да ће, једнога дана, изаћи кроз прозор и прошетати се долинама и горама чак до мора. Ко је још то видео? – Ви ћете видети! – засветле возић очицама. – Једном сам дотле дошао. Зашто не бих поново? – Зато што си ти собни воз! подсмехнуше му се и клоун и лутка. – Смири се и вози путем који ти је одређен!”. Неприхватање је повезано са физичким хендикепом, те су ликови бајки неми, не могу да ходају, имају шаку без прстију. Упркос томе, ови јунаци доказују да могу да савладају препреке на начин на који околина која их је исмевала не може. Иста околина која је немоћна наспрам јунака верује да јунак познаје језик птица, звери и трава, тачније немушти језик.³ Јунаци бајки „Врапчев дар”, „Зачарани чичак”, „Татагина деца”, „Звезданова тајна” и „Златни тањир” директно се доводе у везу са способношћу разумевања немуштог језика.

Мотив сна у бајкама Гроздане Олујић повезан је са мотивом привида јер се јунаци налазе у стању између јаве и сна када се њихов ум налази на релацији реално–фиктивно. Стога је сан представљен не само као носилац и творац симбола већ и као наговештај да је нереално у ствари реално јер се јунацима о томе оставља доказ. „А шта ако ме преваре?” – помисли старац, и осмехну се: – Како бисте и долазили кад је ово само сан! – Мислиш? – насмеја се Ташко Орашко и пружи му плод ораха, сав од жеженог сребра саздан. – Ја сам у њему, чувај га, могу долазити само ноћу... – Кад се пробудим, ничега неће бити! – уздахну старац. – Али како знам да сањам? Је ли тренутак или читаву вечност сањао? Ко зна!”

Насупрот земаљском свету представљен је свет вода и река као симбол пролазности који је присутан у бајкама „Небеска река”, „Звезданова тајна”, „Плачко и смејачко”, „Златна краба”, „Локвин цвет”, „Ташко Орашко”, „Талас и стена”, „Водени свет”, „Галебова стена”, „Камено јаје”, „Кишна птица”, „Вилини лептири”, „Златни тањир”, „Принц облака”. Језеро симболизује ограничење и самоостваривост а појављује се у бајкама „Златопрста”, „Врапчев

³ У *Српском митолошком речнику* наилазимо на следеће одређење немуштог језика: „по веровању, тајанствени говор свих живих бића, природних појава, замишљених бића, ређе и ствари” (Кулишић, Петровић, Пантелић 1998: 317); видети и: *Словенска митологија, енциклопедијски речник* 2001: 380–381.

дар”, „Звезданова тајна”, „Мали свирачи” и „Принц облака”, док се мотив мора као симбола величине и надолажења проналази у бајкама „Златопрста”, „Небеска река”, „Врапчев дар”, „Плачко и смејачко”, „Златна краба”, „Талас и стена”, „Галебова стена”, „Мали свирачи”, „Кишна птица”, „Црвена жаба”, „Мали воз”, „Вилини лептири”, „Златни тањир” и „Принц облака”. Мочвара се јавља у бајци Златопрста”, где означава ограничења малограђанског друштва. Мотив таласа као симбола упорности присутан је у бајкама „Златна краба”, „Талас и стена”, „Водени свет”, „Галебова стена”, „Мали свирачи”, „Кишна птица”, „Вилини лептири”. Мотив рибе налази се у бајкама „Звезданова тајна”, „Плачко и смејачко”, „Златна краба”, „Локвин цвет”, „Талас и стена”, „Водени свет”, „Галебова стена”, „Мали свирачи”, „Кишна птица”, „Вилини лептири” и потврђује веровање да су рибе демонска бића јер воде представљају улазак у доњи свет.

ИЗВОР

Олујић (2001): Г. Олујић, *Небеска река*, Београд: Bookland.

ЛИТЕРАТУРА

Вучковачки-Савић (1995): В. Вучковачки-Савић, *Енциклопедијски речник индијске митологије и религије*, Бечеј: Пролетер.

Гербран, Шевалије (2013): А. Гербран, Ж. Шевалије, *Речник симбола: митови, снови, обичаји, њосиуици, облици, ликови, боје, бројеви*, Нови Сад: Stylos Art: Kiša.

Гура (2005): А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Београд: Логос.

Денић (2014): С. Денић, *Књижевност за децу: крила за зачарани лет*, Врање: Учитељски факултет; Нови Сад: Змајево дечје игре.

Зечевић (2008): С. Зечевић, *Српска етномиологија*, Београд: Службени гласник.

Опачић (2010): З. Опачић, *Поетика бајке Гроздане Олујић*, Београд: Учитељски факултет.

Словенска митологија: енциклопедијски речник (2001): Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић (ред.), Београд: Чигоја штампа.

Тодоров (2006): Н. Тодоров, *Ученици и бајке*, Сомбор: Педагошки факултет.

Шпиро, Петровић, Пантелић (1998): К. Шпиро, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Етнографски институт САНУ.

Jelena D. Stošić Jović

University of Niš

Faculty of Education in Vranje

PhD student

MOTIFS IN GROZDANA OLUJIĆ'S TALES – BETWEEN THE TRADITIONAL ETHNOMITOLGY AND CONTEMPORARY CONCEPT

Summary: This paper deals with Grozdana Olujić's fairytales, with special emphasis on Serbian ethnomythological motifs. Olujić's literary work is analyzed from both traditional and contemporary standpoint, with the overview of the most represented motifs.

Keywords: Grozdana Olujić, children's literature, fairytale, ethnomythology.